

Fietsen zonder steunwielletjes

Terugkijken in de speelfilm *De helaasheid der dingen*

Als Gunther Strobbe - de hoofdpersoon van de Vlaams-Nederlandse coproductie *De helaasheid der dingen* – vooruitkomt in het leven, is dat per fiets of per trein. Zonder fiets moet hij lopen, maar daar houdt de 13-jarige Gunther – in tegenstelling tot zijn vader – niet van. De trein dendert langs zijn dorp, over de brug van het kanaal waarin de meisjes zwemmen die nog te oud voor hem zijn: binnen zijn blikveld, maar buiten bereik, net als het modeltreintje van een vriendje dat langs een kerkhof voert. Maar naarmate de tijd vordert, pakt Gunther steeds vaker die trein. Naar het internaat, weg van zijn wankele vader en diens asociale broers. Naar de stad, waar hij later met uitzicht op het spoor zijn eerste boek schrijft, over hoe hij onderweg de achterkant van het aangeharkte land bekeek.

Hoe Gunther ooit heeft leren fietsen, laat regisseur Felix van Groeningen, die zijn film maar ten dele op het gelijknamige semi-autobiografische boek van Dimitri Verhulst baseerde, niet zien. Maar het zou geen verrassing zijn als Gunther het zichzelf heeft moeten leren, zonder hulp of steunwielletjes. De film bestrijkt het jaar dat hij met zijn vader Celle inwoonde bij zijn grootmoeder en zijn vaders drie volwassen broers. Gunther's moeder is al lang geleden uit zicht verdwenen.

Het leven in het dorpje Reetveerdegem bestaat uit vergeten. Zuipend worden de dagen versleten, de tijd met drank gedood, tot Korsakoff of dementie de laatste herinneringen komen halen. Gunther vormt de uitzondering in de familie: hij kijkt doelbewust terug. Hij ziet de mensen waar zij hem niet zagen staan. Het is een pijnlijk kijken naar de schaduwzijde van zijn bestaan, ingegeven door zijn aanstaande ongeplande vaderschap en de verschijning van zijn eerste boek. Juist dat raamwerk – dat Van Groeningen introduceert los van het boek van Verhulst – voorkomt dat *De helaasheid der dingen* blijft steken in een vrijblijvende kroniek van een familie. Nu is het een familieportret dat zijn lading dankt aan de keuzes en consequenties die er in het heden aan vasthangen: zal de geschiedenis zich herhalen? Wie wil, kan dat kijken en wegen zelfs opvatten als een metaforische zelfanalyse van het Vlaamse land: Bruegheliaans-volks in onderwerp, verwand aan de zwarte humor van de Vlaamse rockfilm *Ex-drummer* (2007) en qua katholieke onderbuik met het Hollandse *Van god los* (2003). Met als opvallend verschil de ondanks alles optimistische conclusie van Van Groeningen.

Via ingenieuze volzinnen vol spot en ironie maakt de volwassen Gunther de kijker via een voice-over deelgenoot van zijn gedachten. Vaak duidt zo'n vertelstem in een boekverfilming op een gebrek aan visualiteit, maar hier smeedt hij vanaf het eerste shot een band met de kijker door inzicht te geven in wat Gunther precies ziet in de beelden van zijn jeugd, in het landschap dat hij beschouwt. De inventieve stijl en ironische toon zeggen bovendien veel over de persoon van de verteller: een deelnemer die tegelijkertijd buitenstaander is, iemand die van de zijlijn het leven bekijkt dat het zijne niet zal zijn. Hij doet dat even liefdevol als onverbiddelijk. De veertienjarige debutant Kenneth Vanbaeden heeft dan ook relatief weinig tekst. Met zijn geknepen ogen observeert hij, metend en wetend, terwijl zijn zwijgend ondergaan langzaam verandert in het kiezen van een eigen weg.

Via de spiedende camera, die zich steeds half achter een schouder of voorwerp verstopt, staat de kijker al snel in de schoenen van de deelnemende buitenstaander die

Gunther is, waarbij de grofkorrelige, met een teelens gefilmde kleine scherptediepte de nabijheid en intimiteit van het contact met de overige personages nog vergroot. Het mooiste is dat te zien in de scene rond de drinkwedstrijd in de open lucht, waar de camera zich continu tussen de mensen ophoudt. Hij kiest niet de plek die het beste overzicht geeft, maar een chaotisch standpunt dat van een 13-jarige zou kunnen zijn die laverend tussen het publiek een glimp van de deelnemers probeert op te vangen.

Wat de scene van het vrolijke zuipfestijn typerend maakt voor *De helaasheid der dingen*, is dat de makers ervoor zorgen dat de kijker het aangewakkerde lachen in tweede instantie vergaat. De tragiek wordt voelbaar van een jongen die gedoemd was naar de kloten te gaan.

Die schurende emoties, dat balanceren tussen zoet en bitter, tussen ballorigheid en klootzakkerij, poëzie en vuilbekkerij, tussen gezellige rotzooi en aperte verwaarlozing vormen de kracht van de film. Gunther registreert, even machteloos als meedogenloos, in de vragende – zeg maar gerust retorische vorm. Als zijn tante en nichtje na een op een teleurstelling uitgelopen familiebezoek weer vertrekken naar de man die hen mishandelt, merkt Gunther droogjes op: “Het trof me opnieuw hoe alles van schoonheid kapot moest of vertrok uit ons dorp.” De muziek heeft in dat grensgebied een bepalende rol. De beste grappen – denk aan het bezoek van Nelle Fockaday van de Dienst Bijzondere Jeugdzorg – gaan vergezeld van schrijnende strijkers, zodat wie nog lacht dat toch wel als een boer met kiespijn moet doen.

Zijn authentieke, energieke stuwingskracht heeft de film te danken aan Van Groeningen’s bijzondere talent voor sfeer, zoals hij ook al met zijn vorige film – *Dagen zonder lief* – bewees. Overal waar de camera kijkt, zijn de hoeken van het beeld gevuld met onvolkomenheden: een oranje stuk plastic aan de gevel van het huis, de voor renovatie ingepakte kerk, een volle asbak, een vies T-shirt, braaksel, de stoeprand, het ezelsoortje van Gunther’s strafwerkschrift, en een (on)gelukje dat de regisseur onmiddellijk heeft gebruikt: het babytje dat van zijn dekentje op de kroegtafel rolt.

Tegelijkertijd voelen we het zonlicht dat in tegenlicht de camera in schijnt; de regen die Gunther in het gezicht spettert als hij door zijn enige vriendje Franky wordt afgewezen; de mist die in de kroeg hangt van de vele leeggetrokken sigaretten. Als Gunther op zijn fiets aan de arm hangt van zijn oom Petrol die hem op een motor voorttrekt, wapperen de panden van zijn trui levenslustig in de wind.

Geen wonder dus dat de film in Vlaanderen en Nederland zo enthousiast werd onthaald. Sommige Nederlandse critici noemden hem zelfs beter dan het boek. België koos de film tot zijn inzending voor de Oscars. Hoewel *De helaasheid der dingen* werd geselecteerd voor het prestigieuze filmfestival van Toronto en in première mocht tijdens de Quinzaine in Cannes, werd de film daar niet meer dan welwillend ontvangen, maar dat is natuurlijk al een prestatie op zich. Meer indruk echter wekte de toepasselijke promotiestunt van regisseur en acteurs in Cannes om naakt over straat te gaan, uiteraard op de fiets.

Karin Wolfs

Dit artikel verscheen eerder in Ons Erfdeel.

